

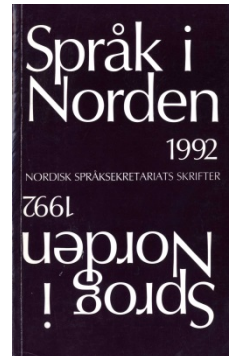
Sprog i Norden

Titel: Norsk språk i de nærmeste tiårene – påvirkninger og utfordringer

Forfatter: Dag Gundersen

Kilde: Sprog i Norden, 1992, s. 44-54

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Norsk språk i de nærmeste tiårene – påvirkninger og utfordringer

Av Dag Gundersen

Indre påvirkning

Når vi ikke i år kan vite hvilke nye ord og betydninger vi får neste år, kan det virke hasardiøst å spå om språkutviklingen i de neste tiår. La oss se på noen nyordseksempler fra i fjor og i år:

Universitetsidretten . . . har satt i gang det ettårige *friskvern-prosjektet* . . . – Kjemperesponsen vi har fått på *friskvern*, viser at det er en stor gruppe som ønsker seg tilrettelagte aktiviteter for å komme i gang . . . – Hvordan står det til, spør *friskvernkonsulent* NN.

(Uniforum 1990/4/19/4/3)

Kinnevik mener at Endre Røsjø og Nordfond på ingen måte kan *gruppes* med Kinnevik . . . De to andre som er «gruppet», har derimot solgt noe.

(Dagens Næringsliv 1991/32/3/2)

Skal vi nå få *ozon-prester*, som preker mot svekking av ozon-laget?

(For Fattig og Rik 1990/83/3/1)

Allerede i dag starter man med ansettelse av 10 *servitainere*. Kandidatene som er både servitører og entertainere i samme person møter til audition for mulig engasjement.

(Fredriksstad Blad 1990/5/3/1)

Nå er den klar, *videofonen*. Tandberg Visjon . . . tilbyr nå bilde-telefon for salg, og bruk.

(Teknisk Ukeblad 1990/39/5/2)

Dette er nylaginger – sammensetninger og avledninger – etter kjente mønstre. Vi ser at om vi ikke kan forutse de enkelte utslagene, er det ikke noe nytt ved måten å lage ord eller utvide betydninger på. Kanskje det var det presten Christen Jenssøn hadde i tanke da han i 1646 utgav Nordens første trykte dialektordbok og satte et noe uventet motto på tittelbladet: «Ecclesi: cap. 1. Nihil novi sub sole – Der skeer intet Nyt under Solen.»

Men om mønstrene ikke er nye, er det opp til språksamfunnets medlemmer å anvende dem. Og blant alle dem som gjør dette, er det enkelte som gjør det med større effekt enn andre – journalister og andre mediefolk, tekstforfattere og markedsførere, politikere og popartister, byråkrater og standardisører, kryssordforfattere, lærebokskribenter og språkkonsulenter. Noen av dem er velkjente. Andre, f.eks. standardisørene, er lite kjent utenfor sitt eget fagmiljø, men det de gjør, har ringvirkninger for alle. Jeg kommer tilbake til dem. Alle disse kan vi kalle «språkpåvirkere». Deres innsats består dels i å løfte visse ord og konstruksjoner opp til en høyere status og frekvens og følgelig å trenge visse andre i bakgrunnen, dels i å låne inn og med vekslende hell tilpasse stoff fra fremmede språk, dels i å bruke tradisjonelt språkmateriale på nye måter, f.eks. av to kjente grunnord lage en ny sammensetning. Denne formen for påvirkning vil selvfølgelig fortsette.

En utvikling med kaos?

En kjent politiker skrev at den uenighet som er oppstått omkring det å kalle en gate i Oslo opp etter kong Olav 5., «er ikke kongehuset verdig». (Kongehuset hadde selvsagt ikke ytret seg om dette.) En journalist skrev omkring nyttår om å «avlegge drageløfter». Slike misforståelser av tradisjonelle og for eldre gjennomsnittsmennesker velkjente ord og kollokasjoner er ikke uvanlige. Slikt kommer vi til å få se mer av. Blant annet har det betydning at en ny offisiell norsk bibeloversettelse kom i 1978 (med enkelte senere endringer); kjente formuleringer fra den forrige fra 1930 går ikke dermed av bruk, men forbindelsen fra den allmennspråklige bruken tilbake til opphavet blir ikke lenger vedlikeholdt, og nettopp slike brudd skaper feil i form eller bruksmåte. «Drageløfter» viser det samme for

sagalitteraturen, og «ikke kongehuset verdig» viser en feilbruk der brukeren ikke kjenner kollokasjonens konnotasjoner eller bruk.

I de fleste ordbøker er en del oppslagsord forklart bare med et synonym. Hvis en sammenholder disse synonymene med den synonymrekken som de samme oppslagsordene har i synonymordbøker, finner en at synonymuniverset utvider seg. Nyansene holdes ikke atskilt som før; stadig flere ordpar blir presentert som synonymer. Vil man ha den tapte kontrasten tilbake, må man skaffe den i form av et annet ordpar, eventuelt ved nylaging eller lån. Denne utjevningstendensen i retning av at alt mulig blir synonymt, er etter mitt syn en farlig utvikling i synonymikken. I det minste bør ordboksredaktører kjempe imot den ved å ha en finger i synonymordboka og ikke uten god grunn avvike fra dens avgrensning når de forklarer ord A med ord B.

Et siste moment som gjelder intern påvirkning, er at påvirkerne ofte ikke er kjent med, eller ikke bryr seg om, offisielle regler. Siden de ikke alle tenker likt, bidrar de dermed til et kaotisk mangfold ved å fjerne seg fra de reglene som skal skape orden og presisjon i form av bruk. På baksiden av et norsk syk-meldingsskjema for staten står denne overskriften: *Sammen-drag av folketrygdlovens §§3-4 til 3-7 og §3-9*. Her er det to brudd med offisiell praksis: Det skulle stått «folketrygdloven» uten -s, og mellomrom mellom benevning (§) og tall (3-4). Når offisiell praksis motvirkes av offisiell tekst som de fleste ser, må en regne med at resultatet enten kan bli kaos – alt er like bra, eller nedvurdering av organer som har med å gi regler – de farer med unødig flisespikkeri. Dette er noe av hverdagen for vårt Språkråd.

Ytre påvirkning

Også importen fra andre språk administreres av våre hjemlige språkpåvirkere, f.eks. ved at NRK tar inn engelske serier eller lar pop-innslagene i familieunderholdningen ha engelsk tekst og styrker troen på at dette må til. De mer generelle utslagene av den engelske påvirkningen i senere år vil jeg liste opp i 12 uprioriterte punkter:

- 1 Apostrof etter engelsk skriveskikk: *Kari's salong*
- 2 Løs sammensetning etter engelsk mønster: *fullskala modell, fritt fall livbåt*
- 3 *er* istedenfor *blir* som hjelpeverb: *is used* → *er brukt*
- 4 Fravær av formelt/foreløpig subjekt: *Vær forsiktig slik at skade ikke oppstår* (istf. *slik at det ikke oppstår skade*)
- 5 Styring i preposisjonsuttrykk blir subjekt: *Denne metoden tillater oss å arbeide raskere* (trad.: *Med denne metoden kan vi. . .*)
- 6 Syntaktisk hull: *Primært handler det om hvordan øke din personlige produktivitet* (Teknisk Ukeblad 1990/27/5/1)
- 7 For tunge setningsverb istf. *da, vel, visst, nok, jo* osv. til å oversette *certainly, after all, really* osv.
- 8 Falsk presisjon: *antall muligheter er altfor stort* (Det er for mange. . .); *en høy grad av bevegelsesfrihet* (= stor); *et stort antall* (= mange); *Dette betyr* (istf. *Det betyr*)
- 9 Overbruk av passiv: *Når standby-bildet vises, venter data-skjermen på å bli tilegnet av et brukerprogram som kjøres på systemet*
- 10 Overbruk av *vil* som hjelpeverb: *Du vil få best utnyttelse av maskinen ved å følge våre anbefalinger*
- 11 Fra «falsk venn» til ny betydning: *intervensjon* (= medisinsk tiltak); «I neste omgang vil EF og EFTA arbeide videre med sikte på samarbeid innen de såkalte ekskluderte sektorer» (Offentlige innkjøp og EFs indre marked. Delrapport 1, u.å. s. 9)
- 12 Utslag av ulik kulturbakgrunn: *Det er den beste fordømte tiden jeg har hatt* (= Så morsomt har jeg aldri hatt det)

Mye av dette er tendenser som må observeres over lengre tid. For en gangs skyld kommer det observatøren til gode dersom han hører til besteforeldregenerasjonen og husker eldre mønstre. Hvis ikke må han sammenlikne eldre og nyere tekst. Om resultatet kan framskrives til en prognose for de nærmeste tiår, er uvisst for noen punkter, sikrere for andre, f.eks. punkt 11. Vi kommer tilbake til det.

Norge i Europa – Europa i Norge

I forbindelse med EFTA-landenes tilpasning til EFs indre marked skal det innen utgangen av 1992 være gjennomført et omfattende program med sikte på fri flyt av varer, tjenester, kapital og personer over landegrensene i Vest-Europa. Dette stiller enorme krav til de organer i Norge som skal tilpasse norske forhold til europeiske regler og gjøre disse, og annen nødvendig informasjon om Norge i Europa, kjent i det norske samfunnet.

Standardisering: Europeiske standarder, så langt de ikke alt gjelder i Norge, skal innføres hos oss, og eventuelle avvikende norske standarder trekkes tilbake. De nye europeiske standardene skal bl.a. legges til grunn for kontrakter vedrørende offentlige innkjøp.

15.1.1990 leverte Standardiseringsutvalget (Enger-utvalget) sin innstilling til Næringsdepartementet. Utvalget legger stor vekt på behovet for oversettelse av utenlandske standarder til norsk, de fleste fra engelsk. Fra innstillingen s. 64f. tar jeg inn som tillegg et punkt der Utvalget særlig kommer inn på dette. Her går det bl.a. fram at Utvalget regner med et behov for oversettelse på 20–25 årsverk pr. år for de neste fire år, og at man regner med å måtte prioritere pga. begrensede ressurser. Etter det jeg har fått opplyst av folk som arbeider med dette, «sitter folk og jobber seg nesten i hjel» med det. De har på langt nær kapasitet til å greie alt, og frykter at fagfolk i enkelte fag blir omtrent fremmedspråklige ved at viktige standarder ikke finnes på norsk. NSF har foresatt seg at i det minste titlene på standardene må finnes i norsk oversettelse. Deretter prioriterer man å oversette utpreget terminologiske standarder. Europeiske standarder som skal gjelde for Norge, men som omhandler produkter som ikke er aktuelle hos oss, kan ikke prioriteres mht. oversettelse.

Traktater osv. i EF-sammenheng: En rekke offentlige organer er i sving med å utrede, oversette og publisere EF-traktater og -bestemmelser – fagdepartementer, et Statssekretærutvalg for EF-saker, Utenriksdepartementets oversettelsesenheter. I et foredrag om norsk EF-terminologi på den nordiske leksikografi-

konferansen 29.5. i år anslo oversetter Jan Hoel at UD's oversettelsesenhets skal oversette 12 000–14 000 rettsakter à ca. 10 s., som han mente svarte til ca. 30 000 maskinskrevne A4-sider.

Mye språklig tilpasningsarbeid blir utført av byråkrater uten etterfølgende «språkvask», og resultatet er derfor ofte sterkt farget av særlig engelskspråklige originaler. Når det gjelder lovtekst, har man ikke anledning til å sette punktum på andre steder enn der det svarer til originalen, som jo gjerne har en sterkt hypotaktisk struktur. I *Språkvård 2/1990* nevner også en svensk UD-sekretær (Harriet Nordbäck Linder: Traktatöversättningar, särskilt i EG-sammanhang) «de långa meningarna som ofta spänner över en halv sida, och som man inte bör dela upp för att inte vissa nyansar skall suddas ut eller snedvridas». Foruten engelsk påvirkning begynner også enkelte nye danismer å gjøre seg gjeldende, f.eks. «handelsforvridning» istedenfor «-vridning» eller «-dreining».

Flerords term eller sammensetning?

Norske terminologer plages med å trekke en grense mellom termer og kollokasjoner, noe Jan Hoel nevnte særskilt i sitt foredrag. I et arbeid fra 1987 (*Preposisjonstermar i Gullfaks-materialet. Nokre ekserperings- og analyseproblem*) skiller Bergens-terminologen Johan Myking mellom tre typer av flerords syntagmer: termer, «katalogtekst», dvs. et flerords uttrykk som har faglig innhold, men ikke er en leksikalsk enhet, og fri syntagmer. Problemet er at jo flere ord en må bruke, jo mindre likner resultatet på terminologi og jo mer på allmennspråk. Da er det lett å falle for fristelsen til å lage løs sammensetning av engelsk type (punkt 2 i listen over engelsk påvirkning ovenfor) for å unngå lengre kollokasjoner, særlig lange preposisjonsuttrykk.

Falske venner

Siden terminologi i stor utstrekning er internasjonal, går overføringen til norsk ofte ut på å sette norsk ending på engelske latinismer: «notified body» blir «notifisert organ» for et organ som det er gitt melding om til EF-kommisjonen. UD's oversettelsesenhets har i stedet valgt «meldt organ», som også Norsk språkråd foretrekker.

Når jeg henfører slike problemer til «falske venner», er det kanskje å tøyne begrepet noe, men feil oppstår jo ofte (jf. mitt punkt 11 under engelsk påvirkning ovenfor) ved at det fornorskede ordet finnes fra før, men nå kommer til å opptre utenfor sitt aksepterte bruksområde. Et problemeksempel som jeg har fått fra Norges Byggstandardiseringsråd, gjelder parene *standard/norm* og *prøving/test*. Ved at *standard* heter *Norm*, *Normung* på tysk, kan det i norsk oversettelse lett bli «norm» der det skulle vært «standard». På samme måten kan det fra engelsk komme inn «test» der det skulle vært «prøving».

Det er verdt å peke på to virkninger av dette: For det første går det ut over presisjonen. Eldre betegnelser får konkurrenter med ny form, men uten nytt innhold. For det andre øker det fremmedordinnslaget i norsk. Jeg tenker ikke først og fremst på antallet av nye ord, skjønt det øker jo også, men på andelen av fremmedord i sakprosa. Vi har så etablerte mønstre for å oversette latinismer fra andre språk til norsk at det er lett å ty til dem og derved unngå vanskelige avveininger av f.eks. preposisjonsvalg og sammensetningsmåte når det gjelder formen, og av nyanseforskjeller – inklusive om det er noen eller ikke – når det gjelder betydningen.

Nynorsk

Hvis jeg får rett i at fremmedordinnslaget øker, så øker også andelen av det jeg har kalt «samunorsk», idet det er lett å gi slike ord en form som er felles for bokmål og nynorsk. Denne økende fellesandelen er lite gledelig, og den utvanningseffekten den har, virker sterkest på nynorsk.

I omtalen av den språklige tilpasningen til Europa og EF har jeg vel fått fram at arbeidet er enormt og arbeiderne få. Den som gjetter på at dette særlig rammer nynorsk, gjetter riktig. Nynorsken er et ikke-språk i denne sammenhengen. Videre kan en ha i tanke at nye standarder og andre bestemmelser bl.a. skal legges til grunn ved statlige bestillinger, og så sammenholde dette med tabeller som viser målform i staten i et bind i Maktutredningen, Per Læg Reid og Johan P. Olsen: *Byråkrati og beslutninger* fra 1978. Nynorskprosenten var dengang 0 i følgende departementer: Utenriks-, Handels-, Fiskeri-, Samferdsels-, Miljøvern- og

Forsvars-, og ikke stort høyere i mange av de andre; et tosifret tall nådde den bare i Kirke- og undervisningsdepartementet, Kommunaldepartementet og Landbruksdepartementet. Innenfor ulike saksområder lå Kontroll og regnskap på 0, Opplysning og informasjon på 6 (høyest), og gjennomsnittet på litt over 4. Jeg overlater til den enkelte å spå om utviklingen på lengre sikt.

Utfordringer

I et amerikansk verk fra 1988 (Barbara F. Grimes, red.: *ETHNOLOGUE – Languages of the World*, 11. utg., Summer Institute of Linguistics, Dallas) er de forskjellige språk oppført med bl.a. alfabetiseringsprosent. For statene i Norden ser den slik ut:

Danmark	99 (i 1977)
Finland	99 (i 1977)
Island	100 (i 1986)
Norge	96 (i 1986)
Sverige	99 (i 1986)

I tallet for Norge inngår bokmål og nynorsk, fem varianter av samisk, to varianter av tegnspråk, romani, rotvelsk og tibetansk, men ikke andre innvandrerspråk. Norge ligger bak land som Irland, Polen, Sovjetunionen og Ungarn.

At 4 % av oss ikke skulle kunne lese og skrive norsk, virker overraskende. Derimot er det en stadig utfordring å gi innvanderne bedre norskkunnskaper, noe som i dag blir framhevet av innvandrere selv; noen av dem ser det som et mer overordnet mål enn morsmålsopplæringen. Enkelte norsklektorer i den videregående skolen hevder at den typiske innvandreleven kommer fra den strykefrie grunnskolen med så dårlige norskkunnskaper at han er forhåndsprogrammert til ikke å klare artium.

En løpende utfordring for Norsk språkråd er å medvirke til å heve norskfaget i skoleverket og norskkompetansen i offentlig tjeneste. Jevnlige innslag i årsmeldingene vitner om både at noe blir gjort, og at mye gjenstår. Jeg vil ikke gå nærmere inn på dette, men heller bruke noen ord på et annet moment: Språkrådets evne til å få gjennomslag i samfunnet for sine vedtak og

tiltak. Den er noe mangelfull. Det kan ha flere grunner, også disse dels interne og dels eksterne.

Internt: Det er ingen evig idyll og konsensus blant oss, det skjer vedtak som vi ikke alle er enige i og derfor ikke vil være misjonærer for. Videre er vi nødt til å jobbe med mange detaljer som er lite synlige, eller som, sett løsrevet, kan virke som mye skrik for lite ull. Vi har ikke kapasitet til å dekke alt vi burde. Jeg tror også for min del at vi ikke er flinke nok til å begrense oss. Jeg mener en kan skille ut en del detaljer som ikke trenger noen normering, og videre at det er på tide å begrense en valgfrihet som jeg synes tar overhånd, inklusive former som få bruker i skrift, men som står og tynger i alle ordlister. Når det gjelder vår anglisismeaksjon, har jeg talt, hittil forgjeves, for at vi ikke skal lete etter norske avløsere for likt og ulikt, men i stedet fornorske skrivemåter til *treiler, displei, konteiner* og kanskje tilmed *døddlinje*, og dermed redusere til et overkommelig omfang de tilfellene hvor norske avløsere virkelig trengs og derfor kanskje kunne slå igjennom. Det er da faktisk på denne måten at norsk har greid å overleve tidligere lånordbølger.

Eksternt: Det er velkjent at det er stor treghet i språksammenfunnet mot å ta opp nye regler og endringer. Særlig uheldig er det når tilmed offentlig tjeneste setter seg ut over eller direkte motarbeider offisielle regler, skriver kronglete lovtekst med dårlig tegnsetting eller generelt synger med hvert sitt nebb.

Sluttord

Jeg har nødvendigvis måttet nøye meg med å trekke fram enkelte momenter. Da er det alltid en fare for at en overfokuserer disse. Kanskje de ikke er fullt så viktige som jeg har gjort dem her? Kanskje det er lyse sider som burde fått større plass? – det er da bedre med oss i 1991 enn i 1951; vi har i dag en del førsteklasses terminologer og oversettere som er i sving i viktige miljøer der deres innsats blir verdsatt; både offentlige og private instanser ser behovet for å bedre sin egen språkbruk og starter tiltak for å gjøre det; det kan ikke være tvil om at Norsk språkråd gjør et fremragende arbeid på læreboksektoren.

Men utfordringene er formidable. Jeg vil ikke komme med noen konklusjon eller spådom, men gi hver enkelt valget mel-

lom å slutte seg til en optimistisk eller en pessimistisk vurdering, og nøye meg med å sette den optimistiske sist, ut fra det språklige stigningsprinsippet som tilsier at det som kommer sist, veier tyngst:

Jo ældere Verden hun bliver af Aar,
Jo værre jo slemmer' er Menniskens Kaar,
Vi haver alt levet det beste.

(Petter Dass, *Nordlands Trompet: Om Lapperne og Finderne*, 1670-tallet)

Vistnok var vi ikke mange,
men vi strak dog til,
da det prøvdes nogle Gange,
og det stod paa Spil.

(B. Bjørnson, *Ja, vi elsker dette Landet*, 4. vers, 1859)

Tillegg: Innstilling fra Standardiseringsutvalget 15.1.1990 s. 64f.: Oversettelse

«Samtlige standardiseringsorgan har påpekt den betydelige arbeidsoppgave som ligger i å oversette utenlandske standarder til norsk, de fleste fra engelsk. Spørsmålet er særlig aktuelt for standarder som det henvises til i offentlige forskrifter og som derfor har samme status som forskriftene. Mange av disse standardene skal benyttes av et stort antall arbeidstagere og almenheten.

Det må legges avgjørende vekt på at de europeiske standardene blir oversatt til norsk. Som et lite land vil det imidlertid av praktiske og økonomiske årsaker ikke være mulig å oversette alle disse standardene. Arbeidet må derfor prioriteres ut fra tilknytning til norsk lovverk og brukerbehov. Det legges avgjørende vekt på at standarder som skal brukes av almenheten foreligger på norsk.

Fagmyndighetene har et spesielt ansvar for oversettelse til norsk. Det praktiske arbeidet må imidlertid ivaretas av standardiseringsorganene.

Utvalget forutsetter derfor et nært samarbeid mellom fagmyndighetene og standardiseringsorganene. Dette er det tatt hensyn til i utvalgets forslag. Utvalget anbefaler at retningslinjer for oversettelse, med kriterier for prioritering av oppgavene, blir utarbeidet. NSF (Norges Standardiseringsforbund) og NEK (Norsk Elektroteknisk Komité) har det rettslige ansvar for at en standard blir korrekt oversatt.

Spørsmålet om oversettelse har også fått offentlig oppmerksomhet. I Stortingets spørretime 15.03.89 reiste stortingsrepresentant Tora Haug spørsmål til olje- og energiminister Arne Øien vedr. brukervennligheten, spesielt språklig, av Norske Elektrotekniske Normer. Statsråden svarte at dette spørsmål vil bli brakt i orden så snart råd er, og Utvalget ser det som naturlig å følge opp denne forpliktelse med konkrete forslag.

Det er vanskelig å kvantifisere behovet for oversettelser. NVS (Norsk Verkstedindustri Standardiseringssentral) har vurdert behovet for oversettelse av standarder under maskinsikkerhetsdirektivet til 20 årsverk i løpet av 4 år, dvs. 5 årsverk pr. år. NEK har vurdert behovet i forbindelse med oversettelse av de viktigste standardene til 3 årsverk pr. år. Samlet antar Utvalget at arbeidet kan gå opp i 20-25 årsverk pr. år. En prioritering vil være nødvendig pga. den begrensede ressurstilgang.»